

ADALÉKOK A KÖZÉPKORI TEMESVÁR KERESKEDELMI KAPCSOLATAIHOZ

Az alábbiakban, miként azt a cím is jelzi, nem a középkori Temesvár kereskedelmi kapcsolatrendszerére egészének feltérképezésére vállalkozunk, hanem csupán annak egy szeletével összefüggésben kívánunk néhány megjegyzést tenni. Kutatásaink során, ugyanis ráakadtunk egy olyan oklevélre, amelynek autográf példánya valószínűleg a II. világháború során semmisült meg, de a róla készült másolat szerencsére átvészelte a zivataros időket. Erzsébet királyné 1361. szeptember 1-jén Visegrádon kiadott okleveléről van szó, amelyről Fekete Nagy Antal készített másolatot a két világháború között egy később kiadandó okmánytár számára. Fekete Nagy Antal ugyanis tervbe vette, hogy összegyűjti és közzéteszi a Temesi Bánságra vonatkozó középkori okleveleket, s ezzel kiegészíti Pesty Frigyes korábbi munkáját.¹ Vállalkozását, amelyet *A Temesi Bánság Oklevéltára 1093–1590* címmel illetett, két kötetre tervezte. Az első kötet az 1093 és 1400 közötti periódusból, míg a második az 1401 és 1590 közé eső időszakból megőrződött okleveleket ölelte volna fel. Befejezetlen, kéziratban maradt munkáját, amely jelenlegi formájában 1544 oldalon 793 oklevelet tartalmaz, a Magyar Országos Levéltár őrzi.² Az általunk vizsgált oklevél Fekete Nagy Antal kéziratában a 345-ös sorszámot viseli. Fekete Nagy szerint eredeti, vízfoltos állapotban megőrződött oklevélről van szó, amelynek hátlapján gyűrűpecsét volt. Fekete Nagy az oklevél lelőhelyéről a herceg Baththyány család körmendi levéltárát adta meg. Az oklevél jelzete: *Miscellanea Heimiana. No. 172.*³

Mivel a szóban forgó kútfő nemcsak Temesvárral, hanem Himfi Benedekkel, illetve a középkori Fejér megyében fekvő Akasztóval kapcsolatosan is fontos információkat tartalmaz, ezért úgy véljük, mindenképpen hasznos annak *in extenso* formában való közzététele. Megjegyezzük még, hogy a hivatkozott oklevélről Turchányi Tihamér 1903-ban a Történelmi és Régészeti Értesítő hasábjain már hírt adott. Turchányi azonban csak regesztát közölt, s az oklevél keltét tévesen határozta meg, tudniillik nála

¹ Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez. Másolta és gyűjtötte PESTY FRIGYES. A Magyar Tudományos Akadémia Tört. Bizottsága rendeletéből sajtó alá rendezte ORTVAY TIVADAR. I. 1183–1430. Pozsony 1896. Temesvármegye és Temesvárváros története IV. (továbbiakban: Temes) 1–640. Az okmánytár 418 oklevelet tartalmaz.

² A Temesi Bánság Oklevéltára 1093–1590. Kézirat. Fekete Nagy Antal hagyatéka. Magyar Országos Levéltár. P szekció 1732.

³ Uo. 375. szám.

1361. augusztus 1. szerepel az okmány kiadási időpontjául.⁴ Az oklevél szövegében azonban egyértelműen Keresztelő Szent János fővételének ünnepét (augusztus 29.) követő szerdáról van szó, s ez 1361-ben szeptember 1-re esett. Ennek ismeretében azonban az is nyilvánvaló, hogy Fekete Nagy Antal datálása sem helytálló, hiszen ő 1361. augusztus 31-ét tüntette fel keletként. Mindezek előrebocsátása után lássuk magát az oklevelet!

Nos Elizabeth, Dei gratia regina Hungarie, memorie commendamus per presentes, quod Valentinus filius Michaelis et Vehul [Utul?] dictus de Sumplijo ciues de Themeswar ad nostre maiestatis accedentes presentiam dixerunt et coram nobis vive vocis oraculo sunt confessi, ut licet Blasius Rufus tributarius magistri Benedicti filii Pauli filii Heym de Akazthou excessibus ipsorum requirentibus quamplurimas res et bona eorundem abstulerit, attamen idem magister Benedictus agens graciose cum eisdem, acceptisque ab ipsis quinquaginta florenis, uniuersas res et bona eorundem premissis modo ab ipsis ablatas ipsis restituisset sine dampno. Igitur ipsi eundem magistrum Benedictum suosque famulos et quoslibet ad eundem pertinentes super uniuersis dampnis, nocumentis, iniuriis et quibuslibet malorum generibus per dictum tributarium et famulos ipsius magistri Benedicti ac quoslibet alios tempore ablacionis dictarum rerum sibi factis et perpetratis reddidissent expeditos pariterque satisfactos, ymo reddiderunt coram nobis vigore presentium mediante. Datum in Vissegrad, feria quarta proxima post festum Decollationis beati Johannis baptiste, anno Domini M^o CCC^{mo} sexagesimo primo.

Az oklevélből megállapítható: két temesvári polgár volt a kárvallottja annak a jogtalanságnak, amely Himfi Benedek⁵ Fejér megyei birtokán, Akasztón⁶ történt. Mivel az oklevél az eset valamennyi szereplőjét megnevezi, így pontosan tudjuk, hogy Mihály

⁴ TURCHÁNYI TIHAMÉR: A Délvidék történetére vonatkozó oklevél-kivonatok. In: Történelmi és Régészeti Értesítő. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat Közlönye. 19 (1903) 87. Fekete Nagy Antal valószínűleg nem ismerte Turchányi fenti munkáját, tudniillik kéziratában nem utal Turchányi regesztájára.

⁵ Himfi Benedek az Anjou-kori Magyarország egyik nevezetes főembere volt, aki számos tisztséget töltött be. A Temesköz története szempontjából különösen fontos, hogy 1366 és 1369 között báni címmel egyszemélyben kormányozta Bulgáriát és a temesi ispánságot. Vö. ENGEL PÁL: Himfi Benedek. In: Korai magyar történelmi lexikon. (9–14. század). Főszerk.: KRISTÓ GYULA. Szerk.: ENGEL PÁL–MAKK FERENC. Bp. 1994. (a továbbiakban: KMTL) 263.; ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. História Könyvtár. Bp. 1996. II. 100.

⁶ A Fejér megyei Akasztóval kapcsolatosan már 1291-ben említi oklevél az ide vezető nagy utat. Vö. Budapest történetének okleveles emlékei. Monumenta diplomatica civitatis Budapest. CSÁNKY [!] DEZSŐ gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte GÁRDONYI ALBERT. I. Bp. 1936. 273. Vö. GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza. II. Bp. 1987. 418. A Kalocsától északra található Akasztót a 14–15. századi oklevelek *possessio*-nak nevezik. A rajta áthaladó út miatt fontos vámhely volt, de a Mohács előtti időszakban megmaradt falutelepülésnek. Vö. CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. Bp. 1890. 316.

fia Bálint és Somlyóinak mondott Vehul (Vecul, esetleg Uthul) voltak a hatalmaskodás szenvedő alanyai. Nevüket érdemes megjegyeznünk, tudniillik ők tekinthetők az első név szerint is ismert temesvári polgároknak.

Egyikőjük keresztnévének megállapításával némi problémák adódnak: Fekete Nagy Antal a Vehul/Vecul alakot tartja valószínűnek, Turchányi Tihamér ellenben Uthul-nak olvasta a nevet.⁷ Mivel az eredeti oklevelet már nem vehetjük kézbe, a fenti kérdésben csak közvetett adatok révén foglalhatunk állást. Magunk úgy véljük, hogy a Vecul olvasat az elfogadhatóbb, mivel ez a nyelvészek véleménye szerint a német Wezel/Wetzel névből levezethető.⁸ Fontosnak tartjuk továbbá megjegyezni azt is, hogy éppen Vehul/Vecul az első olyan temesvári polgár, akinek származási helyét is ismerjük. Az oklevélben szereplő Sumplijo ugyanis szerintünk csakis a Krassó megyei Mezősomlyóval⁹ lehet azonos.

Az említett temesvári polgárok valószínűleg kereskedők voltak, akik szokásos tevékenységük végzése céljából járták az országot. Itt jegyezzük meg, hogy az első, autográf formában is fennmaradt olyan oklevél, amelyben kifejezetten temesvári kereskedők szerepelnek, 1415. szeptember 25-én kelt. Ez a 15. század elejéről származó oklevél a *mercatores de (nostra civitate) Temeswar* összefoglaló megjelölést használja, s személyneveket nem ad meg.¹⁰ Ehhez még hozzátehetjük azt is, hogy jöllehet már 1411-ben hallunk temesvári kereskedőkről, ám a róluk tájékoztató oklevélnek is elveszett az eredeti példánya. Így csak egy rövid regesztából szerezhetünk tudomást arról, hogy Zsigmond király meghagyta Fejér és Veszprém megyéknek: udvarának *iuvenis-e*, Csapi András részvételével vizsgálják ki a budai, temesvári és váci kereskedők kirablásának ügyét.¹¹

Az 1361. évi oklevél az első nyoma annak, hogy temesvári kereskedők jártak átutazóban a Duna-Tisza közén, s Akasztó után Solt, illetőleg Apostag érintésével vagy Pest felé fordultak, vagy az apostagi révénél átkeltek a Dunán és Fehérvár irányában

⁷ FEKETE NAGY ANTAL: i. m.; TURCHÁNYI TIHAMÉR: i. m.

⁸ A Vecul név magyarázatára l. JAKUBOVICH EMIL: Viska, Stojszló és Pécel. In: Magyar Nyelv 23 (1927) 235–236; Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum. Curante EMERICO LUKINICH et adiuvante LADISLAO GÁLDI, ed.: ANTONIUS FEKETE NAGY et LADISLAUS MAKKAJ. Bp. 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 24–25., 159., 233.; KNIEZSA ISTVÁN: Keletmagyarország helynevei. In: DEÉR JÓZSEF—GÁLDI LÁSZLÓ (szerk.): Magyarok és románok. I–II. Bp. 1943–1944. I. 217.; A Hunyad megyei, Déva mellett található Vecelre l. GYÖRFFY GYÖRGY: i. m. III. Bp. 1987. 301., valamint CSÁNKI DEZSŐ: i. m. V. Bp. 1913. 66–67.

⁹ Mezősomlyóra l. GYÖRFFY GYÖRGY: i. m. III. 493–494. Vö. még ENGEL PÁL: A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554–1579). Dél-Alföldi évszázadok 8. Szeged 1996. 118.

¹⁰ Temes 494.

¹¹ BARTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Függelékül az inárcsi Farkas, az irsai Irsay, valamint a szilasi és pilisi Szilassy családok története. Bp. 1938. 130. 538. számú regesztá. Budapest történetének okleveles emlékei. i. m. III. Összeállította: KUMOROVITZ L. BERNÁT. Bp. 1987. 303. 587. számú regesztá. Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412). MÁLYUSZ ELEMÉR kéziratát kiegészítette és szerkesztette BORSA IVÁN. Bp. 1993. 368. 1446. számú regesztá.

folytatták az útjukat.¹² Az oklevél adatai alapján azt nem tudjuk megmondani, hogy Mihály fia Bálint és Somlyói Vecul hazafelé tartottak-e, vagy éppen Temesvárról jöttek, amikor Akasztón Himfi Benedek vámszedője, Vörös Balázs (Blasius Rufus) elvette a javaikat. S ha ez a körülmény tisztázatlan is marad, magát az útvonalat azonban rekonstruálhatjuk.

Az, aki a középkorban Fehérvárról Szeged, illetve Erdély felé utazott, bizonyára Apostagnál kelt át a Dunán, majd Akasztó és Halas érintése után érkezett meg a Tisza-parti városba.¹³ Szegeden a vár előtti réven átkelve juthatott el az utazó a Tisza bal partján fekvő Szőregre.¹⁴ Onnan Béba (Beba Veche, Románia), Keresztúr (Cherestur, Románia) és Kökényér érintésével Csanádra (Cenad, Románia) vezetett az út.¹⁵ A püspöki székhelynek számító Csanádról délnek fordulva Nagyöszön (Tomnatic, Románia) és Komlóson (Comloșu Mare, Románia) keresztül vitt az út Temesvárra.¹⁶ Az út nyomvonalát a középkori oklevelekben szereplő adatok alapján egyértelműen rekonstruálhatjuk. Az okleveles adatok segítségével megrajzolható útvonal meglétét igazolja a Bánátról a török kiűzését követően a császári közigazgatás által 1723–25 között készítettettnéglehetősen részletes és pontos térkép, amelyet a Bánság első kormányzójának, Mercy Claudius Florimund tábornagnak a nevééről az utókor csak Mercy-féle térképként emleget. Itt jegyezzük meg, hogy a szóban forgó térkép tanúsága szerint Csanádról egy másik út is vezetett Temesvárra. Ez Nagyszentmiklós (Sinnicolau Mare, Románia) után Szentpétert (Sînpetru Mare, Románia) és Varjast (Variaș, Románia) érintve futott be a Béga-parti városba.¹⁷ Azt a kérdést, hogy ez utóbbi útvonalat mikortól kezdve használták, egyelőre nem tudjuk megválaszolni.

Míg az 1361. évi oklevél csak valószínűsíti, addig az 1411. évi oklevél egyértelműen bizonyítja, hogy a temesvári kereskedők kapcsolatai a 14–15. században kiterjedtek a Dunántúlra. Azt, hogy mivel kereskedtek, s kereskedelmi kiváltságaik pontosan milyen mértékűek voltak, sajnos nem tudjuk megállapítani. Az azonban roppant valószínű, hogy 1361-ben csak részleges vámmentességet élveztek, hiszen Akasztón vámot kellett fizetniük.¹⁸ Erre abból következtethetünk, hogy az említett két temesvári polgár 50 forint kifizetése ellenében kapta vissza javait Himfi Benedek mestertől. Ezzel az ügy, ami Himfi Benedek akasztói vámszedőjének túlkapása miatt robbant ki, el is ren-

¹² A középkori utakra általában I. PETROVICS ISTVÁN: Út. In: KMTL 702. Vö. még GYÖRFFY GYÖRGY: i. m. II. 342.; BLAZOVICH LÁSZLÓ: Az Alföld 14–16. századi úthálózatának vázlata. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXVI. Szeged 1998. 51–61, különösen az 52. oldal.

¹³ GYÖRFFY GYÖRGY: i. m. II. 342.

¹⁴ GYÖRFFY GYÖRGY: i. m. I. Bp. 1966. 900–904.; KRISTÓ GYULA (szerk.): Szeged története I. A kezdetektől 1686-ig. Szeged. 1983. 354.; KMTL 622.

¹⁵ GYÖRFFY GYÖRGY: i. m. I. 841.; BLAZOVICH LÁSZLÓ: i. m. 55.

¹⁶ Uo.

¹⁷ A térképet hasonló formában, könyve mellékleteként kiadta SZENTKLÁRAY JENŐ: Száz év a Délmagyarország újabb történetéből. Temesvár 1879.

¹⁸ A vámmentesség kérdésére I. FÜGEDI ERIK: Középkori magyar városprivilegiumok. In: Uő.: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Bp. 1981. 249–258.

deződött. Igaz, ehhez szükség volt Himfi Benedek belátására, aki miután meggyőződött vámszedője jogtalan lépéséről, kegyesen járt el Mihály fia Balázssal és Somlyói Vecullal — miként ezt az oklevél állítja. Így már nem volt akadálya annak, hogy Erzsébet királyné felmentő levelet állítson ki Himfi Benedek mester, valamint akasztói vámszedője, s annak szolgálai számára.

István Petrovics

CONTRIBUTIONS TO THE TRADING ACTIVITY OF
MEDIEVAL TEMESVÁR

The author publishes and analyses a charter from 1361 whose original copy got perished in World War II, but the text of which, fortunately, survived in the transcript of Antal Fekete Nagy. This charter refers to the first burghers of Temesvár whom we know by their names, and proves, in an indirect way, that Temesvár had trading contacts with the Western part of the country already in the second part of the 14th century.